

Analiza uwarunkowań produkcji owczarskiej na przykładzie małego gospodarstwa w gminie Działoszyce

An analysis of the determinants of sheep production with an example of a small farm in the Działoszyce District

Edyta Molik, Paweł Wójcik
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Streszczenie. Dobre warunki środowiskowe gminy Działoszyce (woj. świętokrzyskie) pozwalają na rozwój rolnictwa, zwłaszcza hodowli małych przeżuwaczy. Badaniami objęto gospodarstwo położone w północno-wschodniej części gminy, zajmujące powierzchnię około 20 ha. Gospodarstwo posiada zarówno grunty orne, jak i trwałe użytki zielone niezbędne do prowadzenia hodowli owiec. Obszar poszczególnych upraw w dużej mierze zależy od liczby hodowanych zwierząt. W gospodarstwie prowadzi się jedynie produkcję owczarską ukierunkowaną na otrzymywanie materiału hodowlanego oraz sprzedaż jagniąt rzeźnych. W celu poprawy rentowności małego gospodarstwa planuje się zwiększenie pogłowia owiec i wprowadzenie wspólnotowego systemu wypasu. Duża ilość nieużytków w województwie świętokrzyskim, szczególnie w jego północnej części, sprzyja rozwojowi gospodarki pasterskiej. Do wzrostu pogłowia owiec i polepszenia opłacalności produkcji owczarskiej może się przyczynić wspólne zagospodarowanie dotychczas odłogowanych terenów.

Słowa kluczowe: drobne gospodarstwo rolne • owce • wypas wielkoobszarowy

Abstract. The Działoszyce District (Świętokrzyskie Voivodeship) with its good environmental conditions has great potential for the development of agriculture, especially small-ruminant keeping. The research was based on a farm located in the northeastern part of the district. The farm covers about 20 ha and possesses both arable land and permanent pastures necessary for sheep raising. The area of cultivated crops depends largely on the number of raised animals. This farm deals only with sheep production, specialising in breeding material and sale of lambs for fattening. In order to improve the profitability of the farm it is planned to increase the sheep population and introduce a system of common sheep-grazing. Large areas of wasteland in the Świętokrzyskie Voivodeship, particularly in its northern part, create favourable conditions for the development of pastoral activity. Bringing the fallow land commonly into cultivation can contribute to increasing the sheep stock and improving the profitability of sheep production.

Key words: small farms • sheep • large-area grazing

Wstęp

Gmina Działoszyce jest położona w powiecie Pińczów, w południowo-zachodniej części województwa świętokrzyskiego. Znajduje się na Płaskowyżu Proszowickim, na wysokości 321 m n.p.m. Gmina zajmuje powierzchnię 105,4 km², zamieszkuje ją 6,5 tys. osób, a średnia gęstość zaludnienia wynosi 50 osób/km² (Kwiatek i Lijewski 1998). Obszar gminy obfituje w wapieenie, margle, wapień kredowy, piasek, żwiry i gliny oraz najważniejsze pod względem rolniczym mady i lessy (Jurecki 2007). Z tych ostatnich powstały czarnoziemy i gleby brunatne, dzięki którym rolnictwo na tym terenie wciąż się rozwija.

Urodzajność gleb sprawiła, że gmina Działoszyce ma głównie rolniczy charakter: niemal 81% ogólnej powierzchni (ponad 8,5 tys. ha) stanowią użytki rolne, a stan zalesienia wynosi tylko 13,38%. Na terenie gminy uprawia się głównie zboża, buraki cukrowe i warzywa. Prowadzi się tu również hodowlę zwierząt. Na rozwój rolnictwa znacząco wpływa klimat panujący na obszarze gminy. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi 7,3°C. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec ze średnią temperaturą 17,7°C, a najzimniejszym styczeń ze średnią temperaturą -3,3°C. Średnia roczna suma opadów wynosi 570 mm. Długość okresu wegetacyjnego (między kwietniem a listopadem) to około 200 dni. Wiatry przeważnie wieją z kierunku zachodniego i północno-zachodniego, ze średnią prędkością 2–3 m/s. Pokrywa śnieżna zalega przez 50–80 dni w ciągu roku¹.

Przestawione warunki klimatyczne sprzyjają uprawie roślin i produkcji zwierzęcej. Rejon ten doskonale nadaje się do hodowli zwierząt, a szczególnie do prowadzenia wielkoobszarowego wypasu owiec.

Materiał i metody

Analizę uwarunkowań produkcji owczarskiej w gminie Działoszyce przeprowadzono na przykładzie małego gospodarstwa położonego w północno-wschodniej części gminy, działającego od 1992 roku. Wzięto pod uwagę różne aspekty funkcjonowania gospodarstwa, w tym areał, strukturę upraw, wielkość stada. Oparto się na wynikach badań ankietowych. Zakres ankiet został określony na podstawie wcześniejszych opracowań (Molik i in. 2007).

Wyniki

Położenie i uwarunkowania rolnicze gospodarstwa

Lokalizacja gminy Działoszyce stwarza dogodne warunki do rozwoju nowo powstałych lub przekształcenia już istniejących gospodarstw w kierunku produkcji owczarskiej. Gospodarstwa znajdujące się na tym terenie to w większości gospodarstwa rodzinne

¹ Serwis internetowy Miasta i Gminy Działoszyce (www.dzialoszyce.info).

przekazywane z pokolenia na pokolenie. Prócz ziemi, zwierząt i siedlisk przekazywana jest również kultura i tradycje ludowe. Można zauważyć bardzo duże przywiązanie do ziemi i pracy na roli oraz zamiłowanie do hodowli zwierząt. Mimo często słyszanych opinii na temat braku postępu w gospodarstwach, szczególnie na terenie województwa świętokrzyskiego, gdzie dominują gospodarstwa kilkuhektarowe, a produkcja roślinna i zwierzęca nie znajduje uzasadnienia ekonomicznego, ludzie nie rezygnują z kontynuacji prowadzenia gospodarstw. Świadczy to dobitnie o wpajanych przez wiele pokoleń zasadach i priorytetach, które dla tych ludzi są najważniejsze. Do dziś prowadzi się tu hodowlę praktycznie wszystkich zwierząt gospodarskich, w tym owiec, która na tym terenie należy już jednak do rzadkości.

W 1992 roku, na początku swego funkcjonowania, badane gospodarstwo zajmowało areał około 3 ha, a głównym kierunkiem hodowli była trzoda chlewna. Wraz z upływem czasu zwiększano powierzchnię gospodarstwa przez zakup i dzierżawę gruntów oraz powiększanie i modernizację parku maszyn. Niska opłacalność hodowli trzody chlewnej spowodowała likwidację stada i zmusiła do szukania innego, alternatywnego sposobu zagospodarowania budynków, maszyn i powierzchni paszowej. Wybór padł na owce, których hodowla miała stanowić i nadal stanowi jedynie dodatkowe źródło dochodu (głównym jest uprawa zbóż). Po rocznym oczekiwaniu na zakup materiału hodowlanego, jesienią 2006 roku, do gospodarstwa trafiło 6 jarek oraz 1 tryk hodowlany rasy plenna owca olkuska. To początkowo małe stado zostało objęte oceną użyteczności hodowlanej i nadal jest powiększane.

Areał i struktura upraw

Gospodarstwo jest obecnie prowadzone na powierzchni około 20 ha. Posiada zarówno grunty orne, jak i trwałe użytki zielone, niezbędne do hodowli owiec. Areał poszczególnych upraw zależy od kierunku działalności rolniczej oraz liczby zwierząt hodowlanych. Powierzchnia trwałych użytków zielonych wynosi 5 ha. Głównym ich przeznaczeniem jest pozyskanie siana i zapewnienie pasz objętościowych na okres zimowy. Siano zbiera się 2 razy do roku. Pierwszy pokos suszy się na początku czerwca, a drugi około połowy sierpnia. Największą część trwałych użytków zielonych stanowią łąki znajdujące się na terenie zalewowym. Charakteryzuje je bardzo duża różnorodność wszelkich roślin i ziół, bardzo chętnie zjadanych przez zwierzęta i dostarczających im składników pokarmowych, których brak w sianie z traw uprawianych w czystym siewie. Pozostałe użytki zielone to pastwiska o powierzchni około 2 ha. W runi dominują mieszanki traw i roślin motylkowych (ich udział nie przekracza 20%), wśród których przeważają takie gatunki, jak kupkówka pospolita, rajgras angielski, koniczyna czerwona i koniczyna biała. Ukształtowanie terenu nie pozwala zaplanować procentowego udziału poszczególnych gatunków roślin na całej powierzchni pastwisk, ogranicza również możliwość wykaszania niedojadów. Z drugiej jednak strony, gdyby nie hodowla owiec połączona z wypasem, tereny te nie byłyby wykorzystane rolniczo.

Grunty orne są przeznaczone pod uprawę roślin jednorocznych. Główny kierunek uprawy to zboża, przede wszystkim pszenica i jęczmień. Produkcja zbóż stanowi główny dochód gospodarstwa oraz zapewnia paszę treściwą potrzebną do utrzymania wysoko produkcyjnych zwierząt, jakimi są owce olkuskie, w okresie zimowym oraz

w okresie wiosennym podczas laktacji. W oparciu o zboża utrzymywane i tuczone są również jagnięta przeznaczone na rzeź. Gospodarstwo produkuje też bobik – komponent białkowy niezbędny w żywieniu owiec. Uprawa tej rośliny na powierzchni 1 ha zapewnia całoroczny zapas paszy białkowej dla całego stada. Z myślą o pełnym wykorzystaniu zasobów, jakimi dysponuje gospodarstwo, prowadzi się także uprawę ziemniaków z przeznaczeniem do sprzedaży. Przy tej produkcji powstaje duża ilość odpadów (pozostałych po sortowaniu), którymi skarmia się owce. Ponadto na powierzchni 1 ha uprawia się rzepak, który w gospodarstwie również ma dwojakie zastosowanie. Pierwsze z nich to tłoczenie oleju, a drugie – wykorzystanie paszowe. Makuch rzepakowy, będący produktem ubocznym powstającym przy tłoczeniu oleju, zawiera dużą ilość białka, dzięki czemu nadaje się na paszę dla owiec.

Hodowla owiec

Gospodarstwo jest nastawione na jeden kierunek produkcji zwierzęcej – owczarski. Od 2007 roku hodowane są tu owce olkuskie czystej rasy. Stado znajduje się pod kontrolą i oceną użyteczności prowadzoną przez Polski Związek Hodowców Owiec i Kóz, Oddział w Lublinie². Początkowo stado liczyło 6 jarek (owce od 3 do 12 miesiąca życia) oraz 1 tryka, jednak w planach rozwoju gospodarstwa było powiększenie stada w oparciu o remont własny. Wielkość stada zależała głównie od powierzchni paszowej oraz liczby urodzonych i zakwalifikowanych do dalszej hodowli jarek. Obecnie stado liczy 12 matek, a średnia plenność wynosi 220% (tab. 1).

Tabela 1. Wzrost pogłowia owiec olkuskich i parametry ich plenności w latach 2007–2011

Parametr plenności	2007	2008	2009	2010	2011
Liczba macierek pokrytych	4	6	6	9	12
Liczba macierek wykończonych	3	6	6	9	12
Liczba jagniąt odchowanych	6	12	13	20	23
Liczba jarek zostawionych do hodowli	0	4	5	11	7
Średnia plenność (%)	200	217	233	222	225
Liczba zwierząt wybrakowanych	0	0	1	2	1

W tabeli 1 przedstawiono rozwój hodowli owiec w gospodarstwie od chwili rozpoczęcia hodowli w 2007 roku do roku 2011. Obecnie utrzymuje się tu 22 maciorki, 2 tryki oraz 7 rocznych jarek. Wykoty rozpoczynają się z początkiem marca i trwają na ogół 2–3 tygodnie, dlatego matki z młodymi mogą wyjść na pastwisko już na początku maja, w chwili gdy jagnięta zaczynają pobierać pasze stałe. Taki sposób żywienia jagniąt,

² Polski Związek Hodowców Owiec i Kóz (www.pzow.pl).

szczególnie w połączeniu z dodatkiem pasz treściwych, daje bardzo dobre wyniki pod względem przyrostów masy ciała.

Żywienie matek w okresie letnim opiera się głównie na pastwisku, z którego owce korzystają do woli od maja do pierwszych przymrozków. Wypas odbywa się kwaterowo z zastosowaniem elektrycznego pastucha. Ponieważ na pastwisku nie ma dostępu do wody, dowozi się ją raz dziennie lub częściej, w zależności od potrzeb. Po zejściu z pastwiska owce dostają również siano i słomę, a w okresie laktacji także dodatek pasz treściwych. Żywienie zimowe opiera się na paszach objętościowych suchych, tj. słomie i sianie, oraz na paszach objętościowych soczystych, głównie wysłodkach buraczanych z dodatkiem marchwi i ziemniaków. W okresie wysokiej ciąży owce dostają również dodatek pasz treściwych (śruta zbożowa produkowana ze zbóż uprawianych w gospodarstwie).

Nakłady czasu i pracy oraz koszty poniesione na rozwinięcie hodowli owiec przyniosły już pierwsze rezultaty. Owce z gospodarstwa, jako jedyne zwierzęta wystawiane przez gminę Działoszyce, wzięły udział w VI Regionalnej Wystawie Zwierząt Hodowlanych w Modliszewicach i otrzymały tytuł championa w kategorii „jarka rasy plenna owca olkuska”.

Plany rozwoju gospodarstwa

Plany gospodarstwa na najbliższe lata obejmują przede wszystkim powiększenie stada owiec olkuskich hodowanych w czystej rasie. Zakładana docelowa wielkość stada hodowlanego to 50 sztuk matek stada podstawowego. Nadrzędnym celem gospodarstwa jest utrzymanie stada zachowawczego i produkcja materiału hodowlanego na potrzeby własnego gospodarstwa oraz dla innych hodowców. Jagnięta niezakwalifikowane do hodowli będą sprzedawane jako rzeźne w wadze do 40 kg.

Ze względu na to, że w obecnej sytuacji polskiego owczarstwa szansą dla rolników jest produkcja żywca jagnięcego, w gospodarstwie zostanie wprowadzone krzyżowanie jednostopniowe z trykami mięsnym w celu polepszenia wydajności rzeźnej jagniąt pokolenia F_1 . Powinno to zapewnić dużą liczbę jagniąt charakteryzujących się dużymi przyrostami masy ciała i dobrymi cechami rzeźnymi, a zarazem w znaczny sposób wpłynąć na zwiększenie opłacalności hodowli owiec w gospodarstwie. Działania takie wymagają niewielkich nakładów finansowych w stosunku do zakładanych korzyści, mogą więc stanowić doskonałe rozwiązanie dla niewielkich gospodarstw, które posiadając małe stada podstawowe, są w stanie znacznie zwiększyć zyski z hodowli. Dobór rasy mięsnej do krzyżowania powinien wynikać przede wszystkim z indywidualnych potrzeb hodowcy oraz z oczekiwań względem pozyskanych jagniąt rzeźnych. Należy też uwzględnić warunki środowiska, w tym klimat danego regionu, a zwłaszcza warunki utrzymania zwierząt (budynki, pastwiska, okólniki), które w każdym gospodarstwie są inne.

Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione czynniki, w gospodarstwie do krzyżowania z owcami olkuskimi zamierza się wykorzystać tryki mięsne rasy charolaise. Rasę tę wybrano ze względu na dobre przyrosty masy ciała jagniąt oraz stosunkowo wysoką (jak na owce mięsne) plenność. Realizacja planu poprawy opłacalności gospodarstwa będzie przebiegała etapami, przy czym podstawowym celem pozostanie rozbudowa

stada podstawowego do 50 sztuk matek i utrzymanie takiej ich liczby w czystości rasy. Następnie nadwyżka jarek czysto rasowych będzie krzyżowana z trykami rasy charolaise. Pokolenie powstałe z takiego krzyżowania zostanie w całości przeznaczone na tucz i sprzedaż w wadze do 40 kg. Planowana docelowa wielkość stada towarowego to 200 matek. Żywnienie w sezonie letnim będzie oparte, jak dotychczas, głównie na pastwisku, natomiast na potrzeby żywienia zimowego planuje się produkcję kiszonek lub sianokiszonek.

Wspólnotowy wypas owiec

Systematyczne powiększanie stada powoduje ciągłe zmiany funkcjonowania gospodarstwa, co zmusza do planowania i podejmowania działań mających na celu utrzymanie sprawnej pracy gospodarstwa i zapewnienie odpowiedniej bazy paszowej dla zwierząt. Już dziś wyraźnie widać, że obecna ilość użytków zielonych i pastwisk, wystarczająca przy niewielkim stadzie, będzie zbyt mała dla dużego stada towarowego. W takiej sytuacji możliwe są dwa rozwiązania: pozostawienie hodowli na poziomie zapewniającym swobodne wyżywienie posiadanego stada, a tym samym zamknięcie drogi rozwoju, albo znalezienie sposobu wyżywienia dużego stada owiec bez posiadania odpowiedniego areалу pastwisk. Takim właśnie sposobem jest wypas wspólnotowy, który doskonale sprawdza się na obszarach chronionych (np. w parkach narodowych), realizując przypisane mu zadania, a ponadto ma korzystny wpływ na zdrowie owiec (Molik i in. 2005, Mroczkowski 2006, Czyłok i in. 2010). Wypas wspólnotowy jest szczególnie rozpowszechniony na terenie gór i Podhala, gdzie żyje bardzo dużo owiec skupionych w małe stada, które na czas wypasu łączy się w jedno duże stado (Drożdż i Góra-Drożdż 1998, Molik 2006). W rejonie górskim taki wypas ma długą tradycję i pełni wiele ważnych funkcji: zapobiega zarastaniu hal górskich, zmniejsza koszty utrzymania zwierząt, a także przyczynia się do kultywowania tradycji i zwyczajów lokalnych (Molik i in. 2007). Większość terenów województwa świętokrzyskiego zapewnia doskonałe warunki do wypasu owiec. Rozwojowi gospodarki pasterskiej sprzyja duża, szczególnie w północnej części województwa, ilość nieużytków. Gmina Działoszyce odbiega jednak od tej reguły – region jest typowo rolniczy, praktycznie nie ma gruntów ugorowanych, a hodowla znajduje się jeszcze na całkiem przyzwoitym poziomie. Docelowo na wypas przeznaczone będzie około 200 sztuk owiec na cały sezon pastwiskowy. Wypas wspólnotowy powinien w znacznej mierze rozwiązać problem niedoboru pastwisk i przyczynić się do zwiększenia opłacalności hodowli owiec na terenie gminy. Poprawa opłacalności jest najważniejszym czynnikiem warunkującym dalszy rozwój hodowli owiec zarówno w tej gminie, jak i w całym kraju.

Podsumowanie

Dobre warunki środowiskowe gminy Działoszyce pozwalają na rozwój hodowli owiec oraz prowadzenie wypasu wielkoobszarowego. Na tym terenie dobrze sprawdzi się rodzima rasa pełna owca olkuska o bardzo dobrych cechach użytkowych. Najważniejsze z nich to wybitnie wysoka plenność, znacznie przekraczająca 200%,

oraz bardzo dobra mleczność zapewniająca dużą przeżywalność i skuteczny odchów urodzonych jagniąt. Dzięki tym cechom owiec olkuskich będzie można zwiększyć opłacalność produkcji owczarskiej w drobnych gospodarstwach.

Bibliografia

- Czylok A., Ślusarczyk M., Tyc A., Waga J.M. (2010), Wypas zwierząt gospodarskich jako element ochrony różnorodności krajobrazowej i biologicznej Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, [w:] A. Czylok, T. Korczyński, M. Murawski, J. Sikora, J. Smętek, K. Stefaniak, M. Ślusarczyk, A. Tyc, J.M. Waga, red., *Owce w krajobrazie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*. Zawiercie, Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej, Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, s. 58–80.
- Drożdż A., Góra-Drożdż E. (1998), Znaczenie owczarstwa górskiego dla zrównoważonego rozwoju regionów górskich. *Wiadomości Ziem Górskich*, nr 7(11), s. 137–141.
- Jurecki M. (2007), *Ponidzie w świętokrzyskim stepie*. Kraków, Wydawnictwo Turystyczne.
- Kwiatkiewicz J., Lijewski T. (1998), *Leksykon miast polskich*. Warszawa, Sport i Turystyka – Muza.
- Molik E. (2006), Analiza gospodarki pasterskiej w rejonie Karpat Polskich, [w:] E. Molik, E. Wierchoś, red., *Program Aktywizacji Gospodarczej i Ochrony Dziedzictwa Małopolskich Karpat – OWCA Plus. Materiały szkoleniowe*. Kraków, Wyd. AR w Krakowie, Wyd. IBot. PAN w Krakowie, s. 30–34.
- Molik E., Musiał W., Tyran E., Wierchoś E. (2007), Produkcyjno-ekonomiczne problemy wypasu owiec w regionach Karpat Polskich. *Przegląd Hodowlany*, nr 2, s. 21–23.
- Molik E., Wierchoś E., Musiał W., Tyran E. (2005), Rola wypasu wspólnotowego w gospodarce owczarskiej Karpat. *Przegląd Hodowlany*, nr 8, s. 19–20.
- Mroczkowski S. (2006), Chów owiec a ochrona środowiska. Wypas wspólnotowy a zdrowie zwierząt. Kraków, AR w Krakowie, Wyd. IBot. PAN w Krakowie.